

Η ΚΗΠΟΤΕΧΝΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΑΠΟ ΤΑ ΟΜΗΡΙΚΑ ΜΕΧΡΙ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΧΑΡΙΤΙΝΗ ΚΑΡΑΚΟΛΗ – ΜΟΣΚΟΦΙΔΟΥ

ΓΕΩΠΟΝΟΣ, ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΗ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ ΕΡΓΩΝ ΔΗΜΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Κήπος! Ένα κομμάτι γης, συνήθως με κάποιο τρόπο περιφραγμένο, όπου καλλιεργούνται φυτά περισσότερο για διακοσμητικούς και λατρευτικούς λόγους καθώς και την δημιουργία ευχάριστου περιβάλλοντος για ποικίλες δραστηριότητες, παρά για την κάλυψη βιοτικών αναγκών.

Η Ελλάδα, μια χώρα αντιπροσωπευτικά μεσογειακή, διαθέτει εκπληκτική ποικιλία ενδημικών φυτών, προσαρμοσμένων στις εδαφοκλιματικές της συνθήκες, στα φτωχά πετρώδη εδάφη, την λιγοστή υγρασία, το άπλετο ηλιακό φως. Φυτών που έχουν συνδεθεί με την λατρεία κάποιου θεού ή συσχετίζονται με τελετές ή συμβολίζουν αρετές και ιδέες. Πώς χρησιμοποιήθηκε όμως αυτό το πλούσιο υλικό για να διαμορφωθούν κήποι; Τι σχέση είχαν οι κήποι με τις ιδιωτικές κατοικίες, τα ιερά, τις πόλεις; Τι μορφή είχαν οι κήποι, τι ανάγκες εξυπηρετούσαν; Ερωτήματα στα οποία δεν έστρεψαν οι ειδικοί τις έρευνές τους και γι' αυτό δεν μπορούν να υπάρξουν τεκμηριωμένες απαντήσεις. Ο όρος «κήπος» αναφέρεται βέβαια σε γραπτά κείμενα από τον Πίνδαρο, μέχρι τον Θεόφραστο, και άλλους. Δεν έχουμε όμως τους Αιγυπτιακούς πάπυρους με ζωγραφισμένους κήπους ούτε κάτι ανάλογο της Πομπηίας όπου οι τοιχογραφίες των αιθρίων αναπαριστούσαν την προοπτική συνέχεια των κήπων, και ειδικές τεχνικές κατά την ανασκαφή έδιναν την δυνατότητα να ερευνηθεί ακόμα και αυτό καθ' αυτά το φυτικό του υλικό και η μορφή φύτευσης. Από τα ερείπια της βάσης ενός οικοδομήματος οι επιστήμονες μπορούν να το αναπαραστήσουν ολόκληρο. Ένας κήπος, αποτελούμενος από ζωντανά μέρη, εγκαταλειπόμενος, καταστρέφεται και εξαφανίζεται χωρίς ίχνη. Έτσι πρέπει να κινηθούμε προσεκτικά, μελετώντας τις ελάχιστες γραπτές πληροφορίες, τις τοιχογραφίες, τις αγγειογραφίες, τα ψηφιδωτά, με εικασίες και υποθέσεις και λίγη φαντασία, την οποία όμως προσάπτουν και στον Evans που ανέσκαψε την Κνωσό και περιέγραψε τα της ζωής των Κρητών και στον Robinson που έφερε στο φως την Όλυνθο και σε άλλους αρχαιολόγους.

Η πιο παλιά περιγραφή κήπου, που σώθηκε γραπτή στις μέρες μας, βρίσκεται στην Ομήρου *Οδύσσεια*, εκεί όπου ο ταλαιπωρημένος Οδυσσεύς, που είχαν δει τα μάτια του πόλεις ανθρώπων πολλές, στέκει έκθαμβος έξω από το παλάτι του Αλκίνοου και βλέπει...

«Έκτοσθεν δ' αυλήν μέγας όρχατος άγχι θυράων τετράγυος...» και από την γλαφυρή μετάφραση:

«Στ' απόξω μέρος της αυλής, κοντά στις πόρτες, είχε μεγάλο κήπο, τεσσάρων στρεμμάτων, κι ένας φράχτης γύρω τον έφραζε παντού. Κι εκεί μεγάλα δέντρα, φύτεωναν δροσερά, αχλαδιές, ροδιές, μηλιές με μήλα, συκιές γλυκόκαρπες κι ελιές απάνω στον αθό τους, που δεν τους έλειπε ο καρπός χειμώνα καλοκαίρι, μήτε ποτέ τον έχαναν, μον' άπαντα φυσώντας ο Ζέφυρος άλλον γεννά κι άλλον τον ωριμάζει. Μετά απ' τ' αχλάδια αχλάδια ανθούν, μετά απ' τα μήλα μήλα, σύκο στο σύκο γίνεται, σταφύλι στο σταφύλι. Είχε κι ένα πολύκαρπο αμπέλι φυτεμένο. Άλλες του λιάστρες ξήραινε σε γης στρωμένη ο ήλιος κι άλλα σταφύλια που τρυγούν κι άλλα πατούν ξοπίσω. Βγάζουν την αγουρίδα εμπρός, που τον αθό της ρίχνει, κι άλλων γυαλίζει η ράγα τους. Και τους στερνούς του όργους, λογής με τέχνη φύτεωναν πρασιές πάντα ανθισμένες. Δυο βρύσες έτρεχαν, κι η μια πότιζε όλο τον κήπο, κι από το κατώφλι της αυλής, η άλλη απ' τ' άλλο μέρος, προς το παλάτι πήγαινε, όθε έπαιρνε κι ο κόσμος. Τέτοια χαρίσανε οι θεοί δώρα λαμπρά του Αλκίνου.»

«Κοσμηταί πρασιαί», μια ομηρική λέξη που χρησιμοποιούμε κι εμείς σήμερα, ίσως χωρίς να το γνωρίζουμε. Ενώ λίγο πιο μπροστά στο ίδιο κείμενο αναφέρει ότι οι σκλάβες

καθόταν κάτω από τα φύλλα της ψηλής λεύκας «...οία τε φύλλα μακεδνής αιγείροιο.» Ένας κήπος εμπρός από την αυλή, φραγμένος γύρω-γύρω, μεγάλος, με δένδρα οπωροφόρα, που περιγράφονται όμως γλαφυρά σαν πολύκαρπα ταυτόχρονα και διακοσμητικά, πλησιάζοντας στο παλάτι ανθισμένες γωνιές, και οι απαραίτητες 2 βρύσες για την άρδευση. Κήπος που περιγράφεται σαν δώρο των θεών αλλά και με πρακτική χρήση, απλός, όμορφος και παραγωγικός.

Ο Sir Arthur Evans ο οποίος ανέσκαψε τα ανάκτορα στη Κνωσό, έγραψε ότι τα πάγκα των ανακτόρων είναι πάνω από 3000 χρόνια πιο παλιά και θαυμαστά από τις Βερσαλλίες. Χίλια χρόνια μετά την κατασκευή τους, οι Έλληνες της κλασσικής περιόδου θεωρούσαν τους κρεμαστούς κήπους της Βαβυλώνας σαν ένα από τα επτά θαύματα του κόσμου τους, γιατί δεν γνώριζαν τους βασιλικούς κήπους που περιτριγύριζαν το παλάτι, σκαρφαλώνοντας σε αλληπάλληλα άνδηρα, με πυκνό σύστημα διαδρόμων και κλιμακοστασίων, εξωστών και βεραντών που έφεραν το οίκημα σε άμεση επαφή με το μαγευτικό τοπίο. Η ανύμνηση της θεοποιημένης φύσης υπάρχει στις τοιχογραφίες, η ελιά και το κυπαρίσσι ιερά δένδρα με μεγάλη σημασία στην μινωϊκή θρησκεία. Ο πρίγκιπας-ιερέας απολαμβάνει ένα περίπατο ανάμεσα στα κρίνα «*Panocratium maritimum*». Ο συλλέκτης κρόκων (πιθανότερα κορίτσι) αναπαρίσταται να τους παίρνει από το γύρω βραχώδες τοπίο και να τους τοποθετεί σε κούπες-φυτοδοχεία ή μήπως τους φυτεύει εκεί;

Ερευνώντας την δομή της αρχαίας ελληνικής κατοικίας των κλασσικών χρόνων βρίσκουμε το δελφικό ρητό «Μηδέν άγαν» (τίποτε υπερβολικό) να έχει εκεί την πλήρη εφαρμογή του. Τα σπίτια στην Αθήνα ήταν ακανόνιστα στο μέγεθος και το σχήμα, ακουμπούσαν το ένα στο άλλο, χωρίς ανοίγματα στο δρόμο, σε μερικές περιπτώσεις τα δωμάτια έβλεπαν σε ένα ανοικτό κεντρικό χώρο. Η πυκνότητα των κτισμάτων όμως ήταν τόσο μεγάλη που δεν θα μπορούσε να υπάρχει χώρος για πράσινο συνδεδεμένος με την κατοικία. Εξ άλλου η εθνική υπερηφάνεια ενθουσιαζόταν στη θέα των ναών της Ακρόπολης, όπως διαγραφόταν καθαρά στον ορίζοντα ανάμεσα από ιερά άλση και βράχους, καθώς και με τις στοές και τα δημόσια κτίρια της Αγοράς, αλλά θεωρούνταν σχεδόν ιεροσουλία η κατασκευή πλουσίων κατοικιών για επίδειξη.

Στα αξιόλογα όμως ευρήματα των ανασκαφών της Ολύνθου στη Χαλκιδική, η οποία σχεδιάστηκε και κατασκευάστηκε με βάση «τον νεότερο Ιπποδάμειο τρόπο» βρίσκουμε κατοικίες, άψογα τετραγωνισμένες, με πολλά δωμάτια τα οποία βλέπουν σε μία εσωτερική στοά (την παστάδα) και περίστυλη αυλή. Σε πολλά από αυτά η αυλή είναι λιθόκτιστη, με χοντρές κροκάλες, σε άλλα υπάρχουν ψηφιδωτά, αλλά υπάρχουν και αυλές με χωμάτινο πατημένο δάπεδο. Με δεδομένο ότι η αυλή αυτή χρησιμοποιόταν απ' όλη την οικογένεια για πολυποίκιλες δραστηριότητες η πιθανότητα ύπαρξης εσωτερικού κήπου σ' αυτήν περιορίζεται. Η αναπτυσσόμενη ρίζα ενός φυτευμένου δένδρου θα μπορούσε να απειλήσει τα θεμέλια του σπιτιού ενώ τα απλωμένα κλαδιά του θα σκέπαζαν το μόνο άνοιγμα για φυσικό φωτισμό. Παρά ταύτα είναι δυνατόν να καλλιεργόντουσαν μικρότερα θαμνώδη φυτά, ποώδη-πολυετή και ανθοφόρα σε ανοίγματα στο χώμα όπως υποστήριξε ο Robinson και βέβαια φυτά σε πήλινα φυτοδοχεία. Αυτά που βρέθηκαν στην Όλυνθο, δεν διαφέρουν πολύ από μία σημερινή γλάστρα, και επιβεβαιώνουν την χρησιμοποίηση των φυτοδοχείων στους μικρούς κήπους των αιθρίων από τις οικοδέσποινες για την καλλιέργεια αρωματικών φυτών, βοτάνων που ίσως χρησιμοποιούσαν και στην καρύκευση της μαγειρικής τους, αντιμετωπίζοντας ανάγκες αισθητικής και γαστρονομίας σε συνδυασμό. Στην τελετή δε της γιορτής του Άδωνη με ανάλογη τεχνική περιποιόταν τους «Αδώνιδος κήπους». Η ύπαρξη πηγαδιών και δεξαμενών υπογείων συνηγορεί στην δυνατότητα περιορισμένων μικρών φυτεύσεων στις μικρές αυτές εσωτερικές αυλές.

Ο Πausanias στις *Περιηγήσεις* του περιγράφει πολλά αξιοθέατα του Ελληνικού χώρου, και είναι ανεκτίμητη πηγή πληροφοριών για την γενική εικόνα του ελλαδικού τοπίου και των πόλεων στα χρόνια της αρχαιότητας. Είναι πολλά τα ιερά για τα οποία αναφέρει το άλσος που τα περιέβαλλε με το είδος των δένδρων που το αποτελεί. Στα *Κορινθιακά* του λέει χαρακτηριστικά για το ιερό του Θεού Ποσειδώνα, κοντά στον Ισθμό, ότι από την μια μεριά του δρόμου προς το ιερό ήταν οι αδριάντες των αθλητών που

νίκησαν στα Ίσθμια και από την άλλη κουκουναριές φυτεμμένες στη σειρά (πιτύων δένδρα εστί πεφυτευμένα επί στοίχου), δίνοντας το στοιχείο της ύπαρξης δενδροστοιχίας, σε γραμμική φύτευση. Στα *Ατικά* του αναφέρει πως ένα από τα πιο αξιοθέατα σημεία στην Αθήνα είναι το άγαλμα της Αφροδίτης της *en Κήποις*, έργο του Αλκαμένη, γνωστό και από άλλες φιλολογικές πηγές, χωρίς όμως περιγραφή αυτών των κήπων που του δίνουν το όνομά του ...

Την έννοια του ιερού άλσους την έχουν εισαγάγει στην κηποτεχνία οι Αρχαίοι Έλληνες. Αφορά τοπία φυσικού κάλλους στα οποία γινόταν συμπληρωματικές φυτεύσεις οι οποίες συνέχιζαν και εμμοούντο την φύση στο είδος των φυτών και στον τρόπο φύτευσης. Εδώ αξίζει να πούμε χωρίς να υπερβάλλουμε ότι η κηποτεχνία, η διαμόρφωση του τοπίου σαν διακοσμητική τέχνη χαρακτηρίζει μια ιστορική περίοδο ή μια πολιτισμική φάση ενός λαού, και ο κάθε κήπος παρουσιάζει μία ιδιαίτερη σχέση ανθρώπου και φύσης. Ο ιαπωνικός κήπος π.χ. εμπνέεται από την αντίληψη ότι ο άνθρωπος αποτελεί μέρος της φύσης· ο κήπος της Αναγέννησης από την ιδέα ότι ο άνθρωπος είναι κυρίαρχος της φύσης. Ο Αρχαίος Ελληνικός κήπος όμως πέρα από την απλότητα και πρακτικότητα ενός λαού που χαίρεται τη ζωή, αποκαλύπτει την σοφία και τον σεβασμό του ανθρώπου προς το φυσικό περιβάλλον, στο οποίο προσαρμόζονται τα κτίσματα, ώστε να προβάλλονται και να το αναδεικνύουν και η οποία ενεργός παρέμβαση το μιμείται χωρίς να το μεταλλάσσει.

Ένα από τα φημισμένα ιερά άλση στην αρχαιότητα ήταν και η Άλις της Ολυμπίας την οποία, η παράδοση λέει, ότι πρώτος διεμόρφωσε ο Ηρακλής προς τιμήν του πατέρα του Δία, από δε τις περιγραφές του Πausανία γνωρίζουμε ότι η περιοχή βρισκόταν στις όχθες του Αλφειού ποταμού, κατάφυτη από πλατάνια, και τραγουδισμένη από ποίημα του Πινδάρου. Και ο Ξενοφών στα *Ελληνικά* του (3,1,6) περιγράφει το Ιερό στο Γρύνειο της Αιολίδας της Μ. Ασίας όπου υπάρχει ωραιότατον άλσος του Απόλλωνα από δένδρα όχι μόνο καρποφόρα, αλλά και καλλωπιστικά, όσα ευχαριστούν με την μυρωδιά ή την όψη τους... «κάλλιστον άλσος δένδρων και ημέρων και όσα των ακάρπων οσμής παρέχεται τίνα ή θεάς ηδονήν ...». Τα ιερά αυτά άλση φρόντιζαν ιδιώτες οι οποίοι είχαν συνάψει ειδικά συμβόλαια με το ιερατείο του ναού. Σε μια τέτοια τυπική συμφωνία, ο ιδιώτης ήταν υπεύθυνος να συντηρεί τα δένδρα, να φυτεύει νέα και να προετοιμάζει το ιερό για τις θρησκευτικές εορτές, και αντ' αυτών επιτρεπόταν να διαβιώνει στον χώρο εκείνο και, καλλιεργώντας και άλλα φυτά (οπωροφόρα, λαχανικά), να καταναλώνει κάποια από τα προϊόντα για τον εαυτό του.

Η Αγορά των ελληνικών πόλεων μπορούσε να είναι και χώρος πρασίνου, και έχει διαπιστωθεί ύπαρξη πρασίνου στην αγορά των Αθηνών, στην Ανθεδώνα της Βοιωτίας και στο Μεταπόντιο της Νοτίου Ιταλίας. Στην καρδιά της Αθήνας εκεί που συγκεντρωνόταν οι πολίτες για να συζητήσουν, υπήρχαν λεύκες και πλατάνια, ελιές και Δάφνες γύρω από το βωμό των 12 θεών. Αργότερα στα Ελληνιστικά χρόνια, γύρω από τον ναό του Ηφαίστου, φυτεύτηκαν αρκετές μυρσίνες δημιουργώντας ένα δροσερό και σκιασμένο τόπο, δίπλα στα αυλάκια αποστράγγισης νερού. Οι πιο φημισμένοι όμως κήποι στην αρχαιότητα ήταν στα 3 παλαιότερα γυμναστήρια στα προάστια της Αθήνας, η Ακαδημία στα δυτικά, το Κυνόσαργες στα νότια, το Λύκειο στα ανατολικά, τα οποία προκαλούσαν τον θαυμασμό των επισκεπτών.

Το πάρκο της Ακαδημίας οφείλει το όνομά του στον Ακάδημο, παλιό ιδιοκτήτη της περιοχής ή, πιθανότερο, τοπικό ήρωα, ο οποίος είχε εκεί ένα αγροτικό ιερό. Το μεγάλο ιερό άλσος είχε περιβάλλει με τοίχο ο Ίππαρχος, γιος του Πεισιστράτου. Ήταν αφιερωμένο στην Αθηνά και μπορούσε να δεις εκεί τις 12 ιερές ελιές της θεάς που προήλθαν από παραφυάδες της Ελιάς του Ερεχθείου. Οι Αθηναίοι πήγαιναν συχνά να κάνουν τον περίπατό τους εκεί γιατί τους άρεσε να περνούν πολλές ώρες της ημέρας έξω από τα σπίτια τους, στον καθαρό αέρα. Ο Κίμων τον 5ο αιώνα επεξέτεινε και συμπλήρωσε το πράσινο της περιοχής φυτεύοντας πολλά Πλατάνια, Λεύκες και Φτελιές, σε δενδροστοιχίες, έφερε νερό από τον Κηφισό και έφτιαξε και γυμναστήριο, ίχνη του οποίου έφεραν στο φως οι ανασκαφές. Μα αν η Ακαδημία είναι διάσημη, και έχει δώσει το όνομά της σ' όλες τις Ακαδημίες της σημερινής εποχής, το χρωστά στον Πλάτωνα, ο οποίος στα 387 π.Χ. ίδρυσε εκεί ένα «μορφωτικό κέντρο», όπου ένιωθε

άνετα να διδάξει σ' αυτό το οργανωμένο με τέτοιο τρόπο τοπίο, περπατώντας κάτω από τις σκιασμένες αλέες.

Το Λύκειο με το ιερό του Απόλλωνος, στα ανατολικά της Αθήνας που θα χρησιμεύσει σαν σχολή των Περιπατικών του Αριστοτέλη, ήταν από πληροφορίες του Στράβωνα κοντά στις πηγές του Ηριδανού. Το Κυνόσαργες στα νότια, όπου δίδαξε ο κυνικός Αντισθένης ήταν κοντά στον Ιλισό, με μαγευτικό τοπίο, όπου υπήρχε και λατρεία των Νυμφών. Περιγραφή του έχουμε στον *Φαίδρο* του Πλάτωνα, με λόγια που τοποθετεί στο στόμα του Σωκράτη: «Μα την Ήρα, όμορφο μέρος! Και η Πλατάνα αυτή έχει πυκνό ολόγυρα τον ίσκιο και είναι πανώρια, και καθώς είναι στην ακμή του ανθού της γεμίζει τον τόπο μ' ευωδιά: η πηγή πάλιν όλη χάρη αναβρύζει εδώ κάτω από την πλατάνα κατάκρυο νερό, που το νοιώθεις κι όλας στα πόδια. Και φαίνεται από τα αγάλματα και τις κόρες, πως είναι τόπος ιερός, αφιερωμένος σε κάποιες Νύμφες και στον Αχελώο. Κι αν ακόμα θέλεις, το αεράκι του τόπου αυτού είναι τόσο καλόδεχτο και ευφραίνει πολύ· και καλοκαιρινό όπως είναι και ελαφρό συνοδεύει απαλά το τραγούδι των τζιτζικιών. Μα την πιο πολλή χάρη την έχει η χλόη, που πάει τόσο απαλά προς τα πάνω και είναι τόσο πλούσια, που αν ξαπλωθείς κάτω θα έχεις θαυμάσιο προσκέφαλο».

Συμμετοχή με όλες μας τις αισθήσεις στην απόλαυση ενός οργανωμένου τοπίου, το οποίο μπορεί να είχε φυσικό φυτικό πλούτο, ο οποίος όμως εμπλουτίστηκε, δημιουργήθηκαν διάδρομοι για να μπορεί κάποιος να κυκλοφορήσει, τοποθετήθηκαν αγάλματα και ιερά, δηλ. μεταπλάστηκε σε κήπο. Κάτι τέτοιο βέβαια έχει υπ' όψιν του ο Πλάτων όταν στο τελευταίο έργο της ζωής του, τους *Νόμους*, ορίζοντας τις υποχρεώσεις των φρουράρχων και αγρονόμων εντέλειται: ... «και τα νερά των πηγών, είτε πρόκειται για ποτάμια, είτε για κρήνες, να τα ωραιοποιούν με φύτευση φυτών» ... «κοσμούντες φυτεύμασί τε» ... Πράγμα το οποίο σημαίνει ότι η προηγούμενη περιγραφή δεν είναι απλά ένα φυσικό τοπίο στο οποίο δεν υπάρχει ανθρώπινη επέμβαση εξωραϊσμού ή οργάνωσης, αλλά, η όποια επέμβαση, είναι τέτοια που να μη ξεχωρίζει στο φυσικό περιβάλλον, αλλά να το αξιοποιεί και να το δίνει σε χρήση στους δημότες. Ο Πλάτων, ο Αριστοτέλης, ο Θεόφραστος και ο Επίκουρος είχαν περίφημους κήπους γύρω από τις κατοικίες τους, από τους οποίους περνούσαν κατευθυνόμενοι προς τα γυμναστήρια με το πιο εκτεταμένο πράσινο, όπου είχαν ιδρύσει τις φιλοσοφικές τους σχολές. Γνωρίζουμε ότι ο Επίκουρος πλήρωσε 8 μνες για τον μεγάλο και ωραίο κήπο που αγόρασε το έτος 306 σε θαυμάσια τοποθεσία για να εγκατασταθεί ο ίδιος και η σχολή του.

Ένας λαός ευαίσθητος στη δροσιά του πρασίνου και της σκιάς των δένδρων και στην γαλήνη ενός ωραίου τοπίου διάλεγε με τα ίδια κριτήρια τους κοινόχρηστους χώρους και τα γυμναστήρια, αλλά και τα κοιμητήρια. Στην Ελλάδα τα κοιμητήρια βρισκόταν κοντά στους οικισμούς, κοντά σε δρόμο, έξω από τα τείχη. Στον Κεραμεικό είχαν τοποθετηθεί στην γραμμή τεράστια επιτύμβια αγγεία, τα πρώτα μνημεία των ελληνικών νεκρουπόλεων και γύρω τους μεγάλωναν θάμνοι και δένδρα, φυτεμένα με την φροντίδα των συγγενών των νεκρών. Για τους χώρους αυτούς ο Πλάτων στους *Νόμους* του λέει «πέριξ δένδρων άλσος πεφυτεύσουσιν, πλην κώλου ενός, όπως αν αύξην ο τάφος έχη ταύτην την εις τον άπαντα χρόνον επιδείχώματος τοις τιθεμένοις» ...

Η αγάπη των Ελλήνων στα άνθη ήταν γνωστή και η ανάγκη για πολλά λουλούδια για τις θρησκευτικές τελετές, ήταν μεγάλη. Αυτά οδηγεί στο συμπέρασμα ότι στις παρυφές των πόλεων στην Αττική και την Βοιωτία, όπου υπήρχε δυνατότητα άρδευσης από ποτάμια, υπήρχαν τέτοιοι ανθόκηποι στους οποίους καλλιεργούντο ανθισμένα λουλούδια καθ' όλη την διάρκεια του χρόνου, σύμφωνα με πραγματεία του Θεοφράστου, (περί φυτών Ιστορία) που σχετίζεται με την εμπορική και λατρευτική τους χρήση. Η ύπαρξη νερού ήταν και είναι σε κάθε περίπτωση, απαραίτητη προϋπόθεση για την δημιουργία ενός κήπου και την διατήρησή του. Παρά το ότι οι ανασκαφές έχουν πολύ λίγο ασχοληθεί με τα αρδευτικά συστήματα των χρόνων αυτών υπάρχουν ενδείξεις τους σε αγροκτήματα του Μεταπόντιου, στην Χερσόνησο και στην Μαύρη Θάλασσα, όπως επίσης δεν έχει μελετηθεί ακόμη τεράστιο αρδευτικό σύστημα σε ιδιωτική αγροικία στην Περαχώρα της Κορίνθου κατασκευασμένο το 300π.Χ., ίσως από τον Δημήτριο τον Πολιορκητή.

Ο εμπλουτισμός και η λίπανση των κήπων γινόταν με την κοπριά ζώων, τα οποία

εκτρέφοντο σε κοντινή ζώνη γύρω από την πόλη, όπου υπήρχαν και οι οπωρώνες και λαχανόκηποι που την τροφοδοτούσαν.

Στους ελληνοιστικούς χρόνους εμφανίζεται η επίδραση αρχιτεκτονικών τύπων γειτονικών λαών σε παλάτια και κατοικίες και στους κήπους καθώς και η αύξηση του μεγέθους των. Στα παλάτια της Πέλλας και της Βεργίνας οι ανασκαφές δεν έχουν οδηγηθεί σε εξακρίβωση κήπων σε εσωτερικές αυλές ή διαμόρφωση γύρω χώρου. Η Αλεξάνδρεια όμως είναι ένα εκπληκτικό, γιγάντιο αρχιτεκτονικό δημιούργημα του Δεινοκράτη με όλα τα στοιχεία του μεγαλειώδους που χαρακτηρίζουν το ελληνοιστικό πνεύμα. Αναφορές για τους εσωτερικούς κήπους του ανακτόρου του Πτολεμαίου στην Αλεξάνδρεια έχουμε από τον Στράβωνα και τον Πλίνιο. Τα διάφορα τμήματα του Ανακτόρου, το οποίο ήταν πολύ εκτεταμένο, συνδεόταν μεταξύ τους και με τα δημόσια κτίρια της πόλης με συστάδες δένδρων και κήπους, ώστε ολόκληρη η περιοχή εκείνη της Αλεξάνδρειας μπορεί να αναπαρασταθεί με κτίσματα ανάμεσα σε δένδρα και βλάστηση. Η τάση αυτή όμως μπορεί να ερμηνευτεί σαν μία συνειδητή προσπάθεια των Πτολεμαίων να ακολουθήσουν την παλιά φαραωνική συνήθεια της φύτευσης κήπων γύρω από το ανάκτορο. Τους περίφημους και εκτεταμένους αυτούς κήπους φρόντιζαν ειδικευμένοι κηπουροί από την Ελλάδα, πληροφορία που διασώζεται σε πολλούς παπύρους. Εδώ συναντούμε και τους κήπους που στα ελληνικά αποδόθηκαν σαν «παράδεισοι» είναι όμως περσικής προέλευσης. Μικροί τετράγωνοι φραγμένοι χώροι όπου αυλάκια νερού διασταυρώνονταν σχηματίζοντας λεκάνη στο κέντρο χωρίζοντάς τους σε 4 μέρη με κατοπτρική και γραμμική φύτευση, αποκαλούντο στα περσικά «*paigidaeza*» και κοσμούσαν τα ανάκτορα των Περσών βασιλέων. Παρουσιάστηκαν όμως και σε ανάκτορα της Ελληνικής επικράτειας στην Ανατολή, Συρία και Αίγυπτο.

Στην Αντιόχεια ο Αυτοκράτωρ Ιουλιανός ο Αποστάτης έκανε μία θυσία στους 12 θεούς σ' ένα τέτοιο κήπο των Ανακτόρων του.

Στα πλούσια ιδιωτικά σπίτια, που ακολουθούν τον αρχαίο ελληνικό τύπο, υπάρχουν εσωτερικές αυλές με κήπους και είναι γνωστό ότι ο Ρωμαϊκός κήπος του αιθρίου με την περίστυλη αυλή προέρχεται από εκείνα τα πρότυπα όπως σαφώς αναφέρει και ο Κικέρων, προσθέτοντας τον θαυμασμό του για τους κήπους των γυμναστηρίων, των φιλοσόφων και τα ιερά άλση.

Η εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου, καθώς και η μετέπειτα εξάπλωση του Ρωμαϊκού κράτους άνοιξε τους δρόμους για την μεταφορά ιδεών, τεχνοτροπιών, συνηθειών. Η αντίληψη του απλού και χρήσιμου, κλασικού ελληνικού κήπου που γινόταν ένα με το φυσικό τοπίο με μόνη αντίθεση την γραμμική φύτευση φυτών, ξεπεράστηκε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Κολόμποβα, Κ.Μ. - Οζερέτσαϊα, Ε.Λ., *Η Καθημερινή ζωή στην Αρχαία Ελλάδα*.
Flacelière, R., *Ο Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος των Αρχαίων Ελλήνων*.
Plants and flowers 2000, The Caxton Publishing Company Ltd.
Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς - Μηριάνικα.
Όμηρος, *Οδύσσεια*, μετάφραση Ζ. Σιδέρη.
Πανσανίας, *Αττικά, Κορινθιακά, Ηλειακά*, Βιβλιοθήκη Αρχαίων Συγγραφέων,
Ι. Ζαχαρόπουλος, εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια του Ν. Παπαχατζή.
Friedell, E., *Πολιτιστική Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας - μύθος και πραγματικότητα της προχριστιανικής ψυχής*.
Ξενοφώντας, *Ελληνικά*.
Πλάτωνας, *Νόμοι (ή περί νομοθεσίας - πολιτικός)*, Επιστημονική εταιρεία των Ελληνικών Γραμμάτων, Πάπυρος και Φαίδρος.
Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Εταιρεία Ιστορικών εκδόσεων Α, Β, Γ1, Γ2, Δ τόμοι.
Λάζος, Χ., *Μηχανική και Τεχνολογία στην Αρχαία Ελλάδα*.
Durant, W., *Παγκόσμια Ιστορία του Πολιτισμού*.
de Franciscis, A., Prof., *Pompeii - Civilization and Art*, Edizioni Interoipress, Napoli.

Mauree, C., *Der antike griechische Garten*, Spillecke.

Robinson, D., *Architecture and sculpture : houses and other buildings - Excavations at Olynthus (II)*.

Evans, A., Sir, *The Palace of Minos at Knossos*.

SUMMARY

GARDENING IN GREECE FROM THE TIMES OF HOMER TILL THE HELLENISTIC ERA

H. KARAKOLI – MOSKOFIDOU

The oldest description we have of a garden is from Homer's *Odissia*. Ulysses, who suffered a lot, stands in front of Alkinoo's palace and he is amazed of the garden, a mixture of decorative edible and flower plants.

Sir Arthur Evans who excavated the palace of Minos wrote with admiration for inner yards and small terraced-gardens which extended to the natural surrounding with a pathway-system. In ancient Athens they considered as very important to cultivate greenery around the public buildings and holy-forests of temples, in a perfect harmony with the perspective of the space and the light. The plants they used were usually the ones dedicated to the cult of each God. However in their own houses they could grow only small herbaceous plants in pots in the atriums, as we conclude from the excavations in Olynthus and Dilos.

Pausanias, in his books gives some important information about the holy-forests and the species of the plants used there.

Dedicated to Goddess Athena, was the park of "Academia", where the Athenians liked to go for a walk. Kimon improved the naturally beautiful place, by planting rows of trees that would afterwards give shade to all the attendants of Platon's teaching.

In the cemetery of Keramicos flourished many plants (trees and shrubs) cultivated by the relatives in adoration of the dead. Cypresses are the most beloved trees there, according to a myth of the death of Apollo's friend.

This relation of respect to the natural environment and its proportions, is very characteristic of the Greek gardening, so that any intervention to that were with the same plants and in the same way of natural planting, to improve it, without changing its looks.

The elegance in the gardens of the Hellenistic period, apart of their grandeur, influenced the development of the afterwards famous Roman gardens.